

UDK: 929 Kumičić, M.
Stručni članak
Primljeno: 5. XI. 1996.

»Putem uspomena« Marije Kumičić

LUCIJA BENYOVSKY

Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, Republika Hrvatska

Rad donosi uspomene Marije Kumičić, rođene Maršić (1863.–1945.). Njezina sjećanja odnose se na razdoblje djetinjstva koje je provela u Varaždinu gdje je i upoznala svoga muža Eugena Kumičića, poznatoga hrvatskog književnika. U uvodnome dijelu, priređivačica građe opisala je ulogu koju je imala Marija Kumičić u hrvatskome društvu, a napose njezin doprinos razvoju ženskih organizacija.

Zahvaljujući susretljivosti gosp. Eugena Kumičića dobila sam na raspolaganje rukopis njegove bake (»babile«) Marije Kumičić, žene hrvatskog književnika Eugena Kumičića.¹ Marija Kumičić naslovila je svoja sjećanja »Putem uspomena« i kako sama navodi na početku teksta: »da napišem nešto iz tih mojih uspomena, da ih tako otmem potpunoj zaboravi i oda ih objavim u »Hrvatskoj grudi«.²

Prema bibliografiji radova Marije Kumičić koju sam napravila na osnovi kataloga Leksikografskog zavoda »Miroslav Krleža«, nisam pronašla da je navedeni tekst »Putem uspomena« bio objavljen u listu »Hrvatska gruda«.³

Marija Kumičić u »Putem uspomena« opisuje svoje djetinjstvo koje je provela u rodnom gradu Varaždinu, zgrade iz dačkih dana, ali i političku situaciju u Varaždinu (na primjer, hrvatsko-štajerski odnosi iz 1869. g.) te izbore

¹ Eugen Kumičić još je kao malo dijete svoju baku Mariju zvao »babila«, pa joj je taj nadimak ostao čitav život, a zvali su je tako u najužem krugu a i mnogi poznati.

² Rukopis Marije Kumičić sačuvao je njen unuk Eugen. Sjećanja »Putem uspomena« pisana su na pisačem stroju (ne zna se tko ga je prepisao!), nepotpun je i ima pet stranica. Na osnovi teksta (»... u četvrtom razredu recitirala je pjesmicu..., a od tada je prošlo punih 70 godina...«) može se pretpostaviti da je to Marija pisala tijekom 1943. godine.

³ Osim kataloga Leksikografskog zavoda »Miroslav Krleža«, pregledala sam i katalog NSB-a. Bibliografija radova Marije Kumičić koju sam napravila nije potpuna, jer još ima neregistriranih rukopisa (kod njenog unuka) ili se čuvaju kod privatnih imaoaca. Nisu registrirani ni radovi koji su objavljeni u hrvatskom iseljeničkom tisku i za koje (do sada) nemamo u Zagrebu izrađen bibliografski pregled. L. B., Bibliografija, rukopis u Hrvatskom povijesnom muzeju (HIPM).

za Hrvatski sabor u vrijeme banovanja Karla Khuena-Hedervaryja, jer je Marijin suprug, Eugen Kumičić, bio biran u hrvatski sabor na listi Stranke prava.

Eugen Kumičić bio je u to vrijeme vrlo popularan pisac povijesnih i društvenih romana iz zagrebačke i istarske sredine.⁴ Bio je cijenjen i kao političar i kao veliki pristaša dr. Ante Starčevića, držao se načela »Sve za obraz, a obraz ni zašto«. Eugen Kumičić, kao jedan od najuglednijih članova Stranke prava (jedno vrijeme bio je i njen predsjednik), prvi put je bio izabran za narodnog zastupnika u 7. izbornom kotaru Varaždin II, u rujnu 1884. g.⁵ Što se sve događalo u svezi s tim izborom, opisuju Marija Kumičić.

Recimo i to da je u saboru vođena rasprava o verifikaciji Kumičićeva mandata (raspravljalo se na saborskim sjednicama 8. i 17. listopada 1884. g. i 17. siječnja 1885. g.). Verifikaciju mu je osporavala grupa izbornika izbornog kotara Varaždin II, prigovarajući da ne uživa pravo zavičajnosti u Hrvatskoj i Slavoniji, jer je rođen u Istri (11. siječnja 1850. u Berseču) te da je austrijski državljanin pa ne uživa ni pasivno biračko pravo. Zbog toga je tada Kumičićev izbor bio nakon duljih natezanja poništen, ali je Kumičić na ponovljenim izborima (dobio je domovnicu, koju mu je izdalo Gradsko poglavarstvo u Zagrebu) iznova izabran u travnju 1885. g. u istom varaždinskom kotaru.⁶ Time je dokazao valjanost i svoga prvoga izbora iz 1884. g., pa se Marija Kumičić u svojim »Uspomenama« izjašnjava i kao kritičar vlade hrvatskog bana Khuena Hedervaryja.

Marija Kumičić rodila se u Varaždinu 11. prosinca 1863. kao kćerka Gjuro Maršića i Ane rođ. Horvat. Udala se za hrvatskog književnika (i političara) Eugena Kumičića 1882.⁷ Uza svog supruga Marija se vrlo rano počela baviti

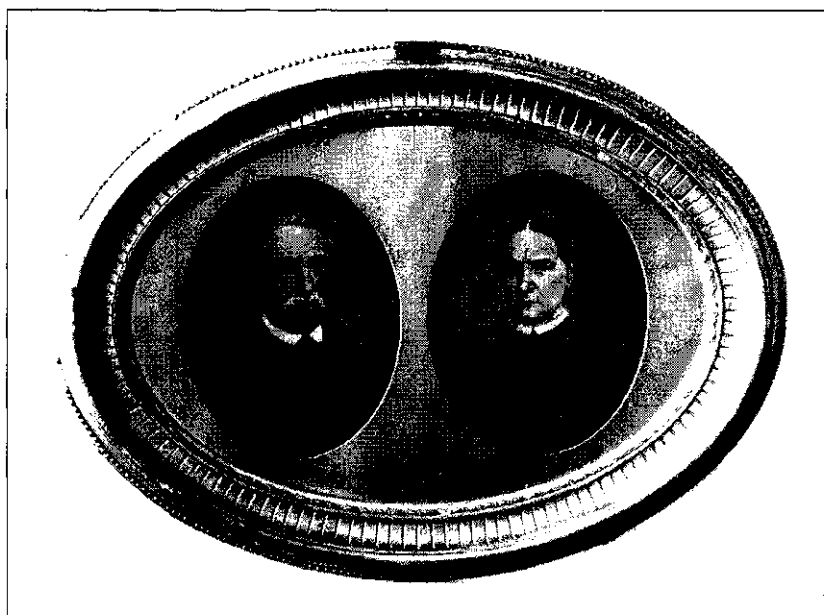
⁴ Kumičićeva djela (radovi) obično se dijele u tri grupe: u tzv. naturalističke romane, s građom iz Zagreba, u istarske romane, te historijske. K tome se pribrajaju i njegove drame. Bibliografiju radova od 1879. do 1902. napravila je Ruža Š. Bajurin. U njenom popisu izostavljeni su Kumičićevi govori koji su bili objavljeni u dnevniku »Hrvatska domovina«. *Eugen Kumičić, Djela I.*, uredio Antun Barac, Zagreb, 1950.

⁵ Živio Eugen Kumičić! Predizborni plakat za Eugena Kumičića, kandidata Stranke prava za II. izborni kotar grada Varaždina (plakat nije datiran) vel. 62,5x95 cm, original u HPM, inv. br. 26–088.

⁶ Kumičić Evgenij, *Govori*, Zagreb, 1994.

⁷ Genealogiju obitelji Kumičić-Maršić napravio je Gjuro Kumičić. Marija i Eugen imali su dva sina. Tomo se rodio 15. VI. 1885. u Zagrebu i umro 1. IX. 1940. u Zagrebu. Uz advokaturu bavio se također spisateljstvom i upravom Starčevićevog doma. Gjuro (Jurica) rodio se 19. XII. 1887. u Zagrebu, a umro 2. IV. 1975. u Zagrebu. Gjuro Kumičić službovao je kao sudac u raznim mjestima u Bosni, a kao odvjetnik radio je u Zagrebu do 1941. g. bio je oženjen Eugenijom (rođena Holl 7. X. 1894. u Sarajevu, a umrla je 15. XI. 1848. u Zagrebu). Dr. Gjuro Kumičić bio je član mnogih društava: Braće hrvatskog Zmaja, Hrvatskog konjaničkog sokola, Hrvatskog skautskog saveza, Napretka, Hrvatskog radište itd. Za vrijeme Prvog svjetskog rata bio je neko vrijeme u Crnoj Gori pobočnik Webera von Webraua, tadašnjeg crnogorskog guvernera. Tada je napisao knjigu »Iz mrtvog kraljevstva«, koju je objavio pod pseudonimom J. K. Holl (Jurica Kumičić i prezime Eugenije (supruga) Holl). Knjiga nosi bilješku »cenzurirano c. i kr. vojnog generalnog guvernerstva u Crnoj Gori«. Vlastita naklada, Cetinje, 1917. g. Osim ove knjige, Gjuro (Jurica) Kumičić napisao je mnoge članke političkog i beletrističkog sadržaja, koji su tiskani u raznim novinama. Gjuro sin Eugen (jedini unuk Marije i Eugena) rodio se u Zagrebu, 5. III. 1916., gdje je završio gimnaziju i Pravni

politikom, a nastavila je i poslije njegove smrti (1904.). O književnom radu Marije Kumičić možemo kazati (ukratko) da njezini pjesnički pokušaji datiraju još iz više djevojačke škole u Varaždinu, gdje je bila pokrenula sa svojim školskim kolegicama »literarni klub«. S »književnošću« nastavila se baviti i kao mlada žena u »Hrvatskoj vili«, gdje je objavljivala pod pseudonimom »Marija Jurjevna«, surađivala je u »Iskri«, »Katoličkoj Dalmaciji« i »Hrvatskoj Kruni« pod pseudonimom »Marija Fortuna«, a u »Novom vjeku« i »Prosvjeti« krila se pod imenom »Enjuška« i »Enjuškina«. Osim literarnih radova objavljuje i prijevode iz francuske literature u »Domu i svijetu«. Nakon Eugenove smrti suradnica je mnogih listova.⁸ Spomenimo još i to da je Marija Kumičić u suradnji s dr. Milanom Ogrizovićem napisala, a po romanu Eugena Kumičića »Kraljica Lepa«, dramu pod naslovom »Propast kraljeva hrvatske krvi«.



*Gjurko Maršić (1818–1893) i Ana Horvat (1833–1905) – roditelji
Marije Maršić-Kumičić.*

fakultet. Cijeli svoj radni vijek radio je u međunarodnoj špediciji (transportu) do mirovine 1976. godine. Eugen Kumičić ml. napisao je nekoliko stručnih članaka i desetak planinarskih, jer se od najranije mladosti bavi planinarenjem, koje mu je uz posao bilo »jedino najveće veselje«.

⁸ A. K. C. (Antonija Kassowitz-Cvijić): Marija Kumičić. *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925*, izdao Odbor za izdavanje knjige »Zaslužni i znameniti Hrvati 925–1925.«, Zagreb, str. 154.



Gjuro Maršić sa sinom Stjepanom i kćerkom Marijom.



Marija Kumičić kratko iza vjenčanja s E. Kumičićem.



Marija Kumičić s Eugenom Kumičićem ml. 1916. godine.

Za vrijeme Prvog svjetskog rata (1814.–18.) Marija Kumičić angažirala se na karitativnu i socijalnom radu, okupivši oko sebe mnoge Hrvatice. Pomagala je oko osnivanja skloništa i internata za ratnu siročad u Bosni i Hercegovini. Nakon rata (od 1919. g.) postaje jedna od najaktivnijih suradnica mnogih hrvatskih društava. Osnovala je 1921. društvo »Hrvatska žena«. Bila je predsjednica društva »Tomislav«, počasna članica hrvatskog pjevačkog društva »Hrvoj«, članica hrvatskog društva »Napredak«, članica Hrvatskog pjevačkog društva »Zvonimir« itd. Njezin društveni rad u društvu »Hrvatska žena« iziskivao bi jedan poseban rad. Pod vodstvom Marije Kumičić (bila je dugogodišnja potpredsjednica društva) to ugledno žensko društvo djelovalo je među hrvatskim življem ne samo na humanitarnom i socijalnom polju, nego i na kulturno-prosvjetnom, sve do 1943.⁹ S pravom možemo kazati da je Marija Kumičić bila društveno vrlo aktivna sve do kraja života. Umrkla je u Zagrebu 22. veljače 1945.¹⁰

Zbog zanimljivosti sadržaja »Uspomene« Marije Kumičić donosimo u cijelosti.¹¹

Marija Kumičić, PUTEM USPOMENA

U bezsanim noćima dolaze mi na pamet svakojake uspomene iz bližih i daljih vremena, a jer se u tim uspomenama i štošta valjana krije, što se zbivalo prije mnogo godina, kada od današnjih Hrvata premnogi bijahu djeca ili uobče još ne bijahu živi, to se odlučih da za »Hrvatsku grudu« nanižem nešto iz tih mojih uspomena, da ih tako otmem podpunoj zaboravi. Najprije skrećem svoje misli u svoj dragi rodni kraj, u stari grad Varaždin, sa svoga otačbeništa i poštenja častan i slavan već u dalekoj prošlosti. Mnoge uspomene iz moga najranijeg djetinstva duboko su mi se ukorjenile u duši, a sve me napunjavu ponosom, što sam kćerka starodavnoga grada Varaždina, nad kojim su se često razmahale oluje, da u njegovom građanstvu zataru vazda živu otpornu ćud. Nu sve te odluje kako su ih vjetrovi s raznih strana dotjerali tako su ih drugi zdraviji i svježiji raztjerali, a Varaždin je ostao čvrsta do današnjih dana nepredobiva hrvatska tvrđava. Ne smije se zatajiti da se njegov otporni duh kadšto bio pokolebao i dio građanstva privremeno stranputicama zaveo, ali to su bile samo privremene zablude pojedinaca, kasnije okajane, zato je najprobitačnije preko njih šutke preći.

⁹ Izložba o društvu »Hrvatska žena«, Zagreb, 25.–27. VI. 1993., priređena u povodu održavanja Prvog sabora društva »Hrvatska žena«. Autorica izložbe i kataloga: Lucija Benyovsky.

¹⁰ Umrkla je Marija Kumičić, hrvatska književnica i javna radnica, Hrvatski narod, br. 1260, 1945. g. Nekrolog Mariji Kumičić, objavljen u listu *Hrvatski radiša*, br. 5/6 do 22. II. 1945.

¹¹ Kod prepisa poštivao se originalni tekst Marije Kumičić i ostavio čitateljstvu na uvid njen izričaj i pravopis. Tumačenje i bilješke (fusnote), osim nekih ličnosti i događaja, namjerno su izbjegnute jer se svatko može informirati u leksikonu ili enciklopediji.

Najslade uspomene vežu me sa »Baštom«, tako nazvanim bedemom oko Staroga Grada, u kojem se danas nalazi Gradski muzej. Šest godina po četiri puta na dan vodio me put preko te drage Bašte i iz škole opatica Uršulinka, ljeti i zimi, po suncu i snijegu. Drugim putem nisam smjela ići, da ne dospijem pod kola neopreznih vozara. Divna moja Bašta! S nje sam danomice promatrala visoku Ivančicu, oblivenu i jutarnjim suncem i večernjim rumenilom, i kada se nagizdala tammim zelenilom ili kad je bila sva zavita prebijelim snijegom. I gledajući tu visoku goru iz daljine zanosila me želja da se popnem na njezin vrhunac, odakle da bi rukom mogla segnuti do neba. Djetinja mašta ne shvaća prostor, ne pojmi što su granice.

Unutar starogradskih bedema u dubokoj grabi bilo je uvijek vode, koja se u zimi sledila, na veselje djeci i odraslima, jer je ta velika graba bila jedino gradsko sklizalište. Dok je trajao led nijedan dan nisam propustila da se s ostalom djecom ne prosanjkam, makar me moja mama, na oko stroga redovito upućivala da je sanjkanje samo za dječake, a nipošto za pristojne djevojčice. I ja sam uvijek »za istinu« svojoj mami obećala da se više neću sanjkati, ali kako preko Bašte proći, a ne spustiti se u grabu, gdje je led toli gladak, tako privlačan bio. Mi djeca nismo se sklizala na sklizaljka, one su bile za odraslu gospodu i za bogatune. Ali su zato podplati na našim cipelicama prebrzo stradali, što se moralo kod kuće okajati klećanjem u kojem god kutu. Prigodom jednoga takvog sanjkanja pod zime stigla me nesreća, jer sam htjela biti najbolji sklizač. Iza ručka po suncu odoh u školu, naravno uz obećanje da neću na led, ali on se sjajio, on mi se smješкао, on me zvao među mnoštvo sklizača velikih i malih. Pa kako odoliti toliko napasti! I najednom nadoh se na ledu, uvjereni protiv svoje volje. Hajde, posanjkat ću se samo jedan dva puta, pa to mama neće saznati. I složimo se, djevojčice i dječaci u dugi red. U ledu već je nešto pucalo, tu i tamo već se zapažala mala lokvica vode, nu to nije nikoga smetalo, kamo li da tko posumnja na kakovu pogibelj. Na ugovoreni poklik zaletimo se svi kao na utakmici. Iza mene sklizao se već u ono vrijeme poznati šaljivdija, varaždinski gimnazijalčić Nikola Faller, dvije godine stariji od mene.¹² Nekako se dogodilo da me je on pred sobom gurnuo, led je pukao, stvorila se jama i ja pljusk u vodu do pojasa. Što sada? Bliže bi bilo kući nego u školu, ali strah pred mamom radi opet prekršenog obećanja, i sram što sam tako neposlušna, nag-naše me u školu. Bilo što bilo. I djeca mi izmikaše odječicu koliko i kako se dalo i ja odoh nekako smirena u školu u nadi da će mi se tamo haljinice posušiti, dok bude trajalo kući ići. Moja dobra učiteljica sestra Katarina odmah je opazila moju nesreću, ukorila me preko običaja strogo pa za kaznu otjerala me stajati k peći, da se ugrijem i da mi se opravica po mogućnosti posuši. Došavši kući zapadoh u grčevit plač, bacih se mami oko vrata uz gusto jecanje i priznahn joj što je bilo, a ona kao dobra i razumna mama uz običajni ukor zorno mi predočila kako sam svojom nesmotrenošću mogla za uvijek stradati, što me ponukalo na ponovo obećanje da se »za istinu« više sanjkati neću do čega zaista one zime nije više došlo, jer je sunce toplo prigrinjalo navjestiv zimi, snijegu i ledu rat do istrage.

¹² Nikola Faller (Ivanac, 1861.– Zagreb, 1938.) dirigent i kompozitor. *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 3, str. 284.

Iza moje majke mojoj duši najbliža je bila moja učiteljica sestra Katarina. Koliko puta milujući me po glavi udahnjivala mi je u srce ljubav domovinsku. U četvrtom razredu odredila je da za ispitnu deklamaciju naučim krasnosloviti pjesmicu »Mlada Hrvatica«. Još i sad vidim one njezine lijepe i sjajne modre oči kako su joj plamsale, kad me je učila kako moram izgovarati koju riječ, kako moram kod pojedinih riječi ruku staviti na srce ponosna što sam Hrvatica. Uspomena na ono učenje živi u meni i danas nakon punih sedamdeset godina i mislim da smijem utvrditi da se nauci moje učiteljice nikada nisam iznevjerila. Sa Starim Gradom, u ono vrijeme zubi vremena sasvim prepuštenom također me vežu neke drage uspomena. Djeca više manje svuda su jednaka. Što im se krati, baš tamo hoće turiti svoj nos. Tako sam i ja na polazku ili odlazku iz škole s ostalom djecom često zabludila u Stari Grad, šuljajući se po svim njegovim i ciglom i kamenjem zatrpanim hodnicima, zavirkujući u kule o kojima su se pronosile najfantastičnije priče. Tako se za jednu tvrdilo da su u nju bacali kažnjenike za hranu divljim i gladnim lavovima, a u drugoj da je sakrita nekakova željezna frajla, koja da mjesto rebara ima nabrušene noževe, s kojima razreže i razkrvari svakoga, tko joj se približi. Kraj te kule šuljali smo se tiho po prstima, da nas željezna frajla ne čuje. O, sretno doba djetinstva, tko da se tebe ne sjeća s tvojim radostima i s tvojim prigodnim, letimičnim bolima!

U ulici nasuprot Bašte nalazila se gradska javna bolnica na uglu, a njoj nasuprot tako zvani »Pila« (kip majke božje) do kojega su djeca trčala da vide sprovod, jer se tu zaokretalo na groblje. Unatoč zabrane malo je sprovoda prošlo, koje nisam kod Pila gledala, jer je djetinja znaličnost neutaživa. A meni je do Pila bio samo skok iz moje Optujske ulice, gdje me je u visokoj, lijepoj prizemnici br. 682 po starom brojenju, 11. prosinca 1863. donesla mojoj majci roda na dar, gdje sam već našla brata tri godine starijega od mene.

O, dome moj! Mnoge mile i drage uspomena u tebi su pohranjene. Za života mojih roditelja moj je dom bio trajno stjecište varaždinskog građanstva, okolnog seljaštva, pa i raznih stranačkih prvaka iz Zagreba. Ovi potonji dolazili su samo u vrijeme predstojećih saborskih ili županijskih izbora. U mome domu živio i vladao, iz njega se razrađivao samo pravi, čisti hrvatski slobodarski duh pod uplivom kojega su se ne samo mnogi svrsishodni zaključci rađali nego i za obću narodnu korist i izvršavali. Od tadanjih vrijednih građana neustrašiva apoštola hrvatske slobode i samostalnosti nikoga više nema među živima. Svi, svi se već upokojište tamo na cintoru (groblju), gdje čekaju uskrsnuće svoje, ne dočekav za svoga života izpunjenje svojih želja: Slobodu i Nezavisnost svoje žarko ljubljene domovine Hrvatske. Svi su mi još živo u pameti, sve ih još jasno svojim duševnim očima vidim. Kao malešna djevojčica, stisnuv se u kojigod kut, pozorno sam promatrala one sijede i prosjede glave i slušala njihove sad glasnije sad tiše razgovore iz kojih je kadšto navirala neka zabrinutost, kad su im vlasti bilo za gradskih, županijskih ili saborskih izbora htjele nametnuti nepoćudne kandidate. Još i danas osjećam kako mi je u onim trenutcima srce burno kucalo, pa kako je uzhit i zanos onih čestitih varaždinskih građana nakon izvojevanih pobjeda neizrecivom srećom svim mojim djetinjim osjećajima zavladao. Kako sam se onda u svom skrovišću, obično u kutu kraj peći, ponosnom osjećala, smatrajući se malenom česticom one građanske jednodušnosti i sloge, tim više, što se sve više zamišljalo i konačnom uspjehu dovelo baš iz moga doma.

Tako su i susjedni Štajerci sve više tražili prijateljske veze sa svojom hrvatskom braćom u Varaždinu, koje su za moga sjećanja prvi put došle do jačeg izražaja god. 1869. kad su Štajerci pod vodstvom dra Ivana Petovara, odvjetnika u Ormužu sazvali svoj veliki tabor (skupštinu) na koji su pozvali Varaždince s molbom da ih što više dođe, da budu što jači protiv domaćih »nemškutara« i da se čim tijesnije poveže i učvrsti hrvatsko-slovenačko ne samo bratstvo, nego i jedinstvo.

Meni je onda bilo samo pet godina, ali se posve dobro sjećam tada u moj roditeljski dom kao nikada prije dolazili i neki mladići i vodili s mojim roditeljima, naročito s majkom duge razgovore o nekom izletu u Ormuž. S tim u savezu moja je mama sašila veliku crven-bijelu-plavu zastavu, koju je obrubila zlatnim resama i na koju je varaždinski građanin Janušić naslikao zlatnu krunu i crveno-bijele kocke. Za moje djetinje oči to je bila nevidena ljepota. Sretna sam bila kad sam se ja mogla dotaći mojim djetinjim prstićima. Oni mladići navraćahu neprestano razgovor na crven-kape i »bandu« (gradska glazba) a sve u savezu sa izletom u Ormuž. I taj veliki dan je osvanuo. Jutarnje sunce veselo se iskrilo na plavom nebu kao dobar vijestnik jednoga prelijepog nezaboravnog dana. Sva Optujska ulica zatrpana što kolima, što kočijama i drugim vozilima i znaličnim svijetom. I stala se redati povorka. U prva velika kola, lojtre, smjestila se mladež pod crven-kapama, vijuču povrh svojih glava, zastavu koju je moja mama sašila. U druga jednako velika kola posjedaše glazbenici gradske bande, a iza ovih svrstala se duga povorka raznolikih vozila, koja se na zvuk glazbe i orljavu pjesme »Još Hrvatska ni propala«, maknula ispred moga doma praćena pljeskom i burnim poklicima razdraganih promatrača.

Ja sam neumorno molila mamu da me povede sa sobom, zanovjetala sam joj do dosade i plakala, ali sve nije koristilo. Kad je nestalo povorke i kad se ulica izpraznila i ja sam se nekako udobrovoljila pa kao ptica iz kaveza poletila sam iz sobe u dvorište pa u vrt pjevajući i kriješćeci iz svega glasa: Još Hrvatska ni propala... uvjereni da moju gromku pjesmu čuju i oni u Ormužu.

U četrnaestoj godini svršila sam višu djevojačku školu u Varaždinu. Neke moje saučenice nastaviše nauke na zagrebačkoj preparandiji. I mene je škola silno privlačila. Jako uporište za daljnje školovanje nalazila sam u mojoj mami, koja je dapače htjela da pređem na gimnaziju a zatim u Švicarsku na medicinu, kao jedna moja vršnjakinja, ali moj otac ni čuti. Kakogod je inače bio dobar i prama meni mekan u svakom pogledu u pitanju daljnjih mojih nauka bio je nepopustljiv.

Moj otac akoprem jedan od najvažnijih varaždinskih građana nije znao čitati. Moj djed nije shvaćao u ono vrijeme potrebu da daje svoga sina, namje-njena gospodarstvu u školu. Nu moj otac uz svoje gospodarsko zanimanje htio je biti upućen i u političke prilike u domovini i tako sam mu ja morala svaki dan čitati novine što mu je bila svakdanja potreba kao i kruh. Pravaški list »Sloboda«, kasnije pretvoren u »Hrvatsku«, pa zadarski polumjesečnik »Stekliš« i »Pravaš« određivali su politički pravac mojemu ocu.¹³ A to je bilo dnevno štivo

¹³ Dnevnik »Hrvatska« je pravaški list, koji je naslijedio pisanje ranije sušačke »Slobode«, izlazio u Zagrebu od kraja 1886. U početku ga je uređivao Janko Ibler, a od 1. VIII. iste godine do konca 1888. uređuje ga E. Kumičić, predavši tu dužnost Martinu Lovrenčeviću.

i meni mladahnoj četrnaestoj godišnjoj djevojčici. Prema tomu nije čudo što sam se u političko-stranački život u Hrvatskoj sve više uživljavala i svoj čuvstva pravaškom slobodarskom duhu priklanjala. U tom razdoblju prvi put sam prisustovala pri velikom narodnom slavlju u selu Cervocu u Žerovinskoj dolini u susjednoj Štajerskoj, prigodom otkrića spomen-ploče na rodnoj kući hrvatsko-slovenačkog pjesnika Stanka Vraza.¹⁴ I na ovo slavlje pohrlilo je mnogo Varaždinaca. Tu se čulo mnogo zanosnih govora, a najvatreniji govornik bio je župnik Raič, orijaška pojava poput Davida Starčevića. Glas mu je grmio kad je razkriljenih ruku zaklinjao Štajerce na bratsku ljubav i slogu s Hrvatima, bez koje da njima nema života.

K otkriću Spomen-ploče naš je Šenoa ispjevao divnu pjesmu: »Je l Stanko Vaš il naš«. Čuvši Štajerci tu toli značajnu pjesmu srca su im se prelijala, nastalo je grljenje i ljubljenje i oduševljeno klicanje bratskoj ljubavi i uzajamnosti tim više jer su se Štajerci i po svom narječju i po svojim osjećajima smatrali bližim susjedima Hrvatima, nego li kranjskim Slovencima, kako je to dr Franjo Marković u Vrazovom životopisu naročito iztaknuo. Jače istinskije ljubav Štajeraca za Hrvatsku nitko nije znao predočiti kao idealni pjesnik Stanko Vraz, što proizlazi iz njegova pisma, upravljena njegovoj dragoj posestrimi, gdje se slijedeće nalazi doslovno: »Ti češ se smijati, te opet kazati: moj čovječje, ti si zaljubljen, jesam niti u Milicu, niti u Matildicu, nego u čitavu Hrvatsku. Hrvatska je meni omilila kao mati, omilila kao sestra, omilila kao draga. Ne mogu nigdje mirno misliti nego u Hrvatskoj, nigdje mirno spavati nego u Hrvatskoj, niti neću nigdje mirno umrijeti nego u Hrvatskoj. Meni je Hrvatska čim dalje od očiju tim bliže srcu. Kaži Ti ovo suncu hrvatskomu, oblakom hrvatskim i svemu, što je hrvatsko.« A svome pobratimu Vjekoslavu Babukiću na povratku iz tuđine pisao je slijedeće: »Sve što bliže dolazim granici Hrvatskoj, to sve više čeznem za svetom zemljom Zrinskoga i Draškovića i ostalih slavnihi muževa za svetom zemljom, koju ću cjelivati, kad je opet stigne moja noga. Vi ne znate što imadete, ne znate pod kakovim krilima bdijete i spavate. Hrvatska je zdravlje, koje čovjek onda puno cijeniti počimlje, kada ga nema.« Stanko Vraz gdje god je mogao svuda je slavio Hrvatsku. Gledajući jednom sa svog rodnog brežuljka kako se štajerske gore sastaju s hrvatskima te su gore prema njegovim osjećajima bile »mostovi za dvije bratske grane, da u slozi prava si obrane.«

Tko bi tada bio samo pomisliti mogao daće se ona zanosna ljubav ono iskreno bratimljenje krivnjom lakoumnihi političkih samoživaca rasplinuti u sunčani prah... Od ovoga ostale su samo svete uspomene...

Za moga života prilično se mnogo banova izmjenilo. Osobito hvaljen i slavljen bio je ban pučanin Ivan Mažuranić, u koga su Hrvati obzirom na velike hvale stanovite grupe i velike nade polagali, nu vrijeme je dokazalo, da prazna hvala ništa ne valja, kao nas mudro podučava narodna poslovice. Iza Mažuranića postao je banom grof Ladislav Pejačević, vrlo fin i otmjen gospodin, koji se banske časti bez vlasti brzo zasatio i bansku stolicu svome nasljedniku grofu Khuenu-Hedervaryju smirene duše ustupio. Ovaj još vrlo mlad, ohol, prkošljiv, borben, žilav, nepopustljiv zasjedne na bansku stolicu god. 1883. da na joj

¹⁴ Dr. Branko Drechsler, *Stanko Vraz. Studija*, Izdala Matica Hrvatska i Slovenska, 1909.

uztraje punih dvadeset godina.¹⁵ Kad je on stigao u Zagreb, već sam bila žena Eugena Kumičića, i kao takova brzo osjetila vladalačku volju gospodina bana. Ne mogu kazati da nije bio uvidavan i blagonaklon prema onima, koji pred njim ponizno pirigibahu šiju i koljeno, spremni na svaki njegov mig zatajivati sasvim svoje nacionalne osjećaje. Ali zato su oni drugi ponosniji i samosvijestniji oni koji nisu podnašali da se ma itko titra s njihovom časti, i te kako osjećali njegovu željeznu ruku. Nije on došao u Hrvatsku da onako mile lale provodi dane, nego da svojom banskom vlasti ukroti buntovne Hrvate. Vladati će »bičem i zobi«. I zaista njegovoj se diktaturi osim prerijetkih iznimaka pokorio sav činovnički aparat od straha za svakdanji kruh. Grof Khuen osjetiv tako svoju moć razpiše izbore za hrvatski sabor. Već godine 1884. kada su bili raspisani izbori hrvatsko je građanstvo i seljaštvo naukom Ante Starčevića bilo politički prilično osvještano, što je Khuen podcjenjivao. Veselo i spremno išlo se na biralište mada se tada nije glasovalo kugljicama, nego glasnim izgovorom imena kandidata pred izbornim povjerenstvom. Po čitavoj Hrvatskoj Khuen je razasuo svoje kandidate. Na najvišu kušnju bio je stavljen grad Varaždin, koji je podijeljen na dva kotara morao birati dva zastupnika. Khuenovi kandidati bijehu bivši hrvatski ban i ministar Koloman pl. Bedeković i novi ministar Imre pl. Josipović. Za njihov izbor korteširalo se dan i noć, obećavalo i strahovalo, mitilo i pijančevalo i u toj izornoj demoralizaciji osvanuo je dan izbora. nekoliko dana prije samog izbora tadanji je načelnik varaždinski pozvao preda se moga muža, građanskog kandidata za drugi izborni kotar, i strogo mu naložio da se pokupi iz Varaždina, jer da je portiv njega primio prijavu da je palikuća, i ako se smjesta ne udalji, da će ga dati šupirati. Kumičić mu odgovori: Vi gosp. načelniče, dobro znate da to nije istina. Vi dobro znate da sam ja nastavnik na velikoj realci u Zagrebu i hrvatski književnik, pa mi je nepojmljivo kako se vi možete protiv mene pozivati na nekakove izmišljene anonimne prijave. Znajte, ja iz Varaždina neidem, a protiv vašega anonimnoga pouzdanika i vas zatražiti ću postupak radi uvrijede časti. Ovakvo odrješit odgovor smeo je načelnika, on je mramorkom ušutio i više se nije pretio »šubom«. I svanu dan izbora. Službeni aparat glasuje po komandi, građani kako im nalaže građanska dužnost. U dvanaest sati nakon zaključenja izbora bude proglašen izborni rezultat. Oba ministra su propala, srušila ih je živa hrvatska svijest i građanska uloga. U prvi mah ni sam Ante Starčević nije mogao vjerovati da si je Varaždinsko građanstvo zaista tako osvjetljalo lice. Sutradan sretni i zadovoljni vozili smo se moj muž i ja u Zagreb kočijom preko Sv. Ivana-Zeline, jer još nije postojala zagorska željeznica. Taj dan provadao se izbor u Sv. Ivanu-Zelini. Kad smo poslije podne nešto iza dva sata stigli u mjesto, pred veliku gostionu opazili smo da je gostiona prazna, a od nekud podalje čuo se raspojasani žagor ljudi »dobre volje«, jer su seljaci vincem bili razigrali, izabravši si zastupnikom opozicionalaca Titu pl. Ožegovića. Kad su nam se konji odmorili i nahranili nastavimo svoj put prema Zagrebu. Ali eto jada iznenada. Polupijani Sv. ivanski izbornici na povratku svojim kućama

¹⁵ *Kako je u Hrvatskoj*. Brošura u kojoj se govori o stanju u Hrvatskoj za vladavine Khuena-Hedervarya. Tiskara Katoliška tiskarna Ljubljana, 1903. vel. 13×20cm, 31 str. Vlasništvo: Gradski muzej Varaždin (povijesni odjel) inv. br. 1138.

opaziv našu kočiju obkoliše nas na sve strane, pograbiše konje za uzde, drugi skočiše na blatobrane i svi se počеше pretiti uzdignutim šakama da će ubiti mađarona, koji se vozi u kočiji. Moj muž uvidiv u tren oka situaciju, nastojao je ljude dovesti k svijesti, dokazujući im da nije nikakav mađaron, nego izabrani zastupnik kao i njihov Tito Ožegović. Nato će jedan u ime sviju: a jesi li opozicionalec? Ja sam Starčevićanac, ponosno odgovori moj muž. A poznaš ti Titu Ožegovića, koga smo mi danas sebi za zastupnika zebrale? Poznam ja njega kao i on mene, reče moj muž pa nastavi pokazujući im svoju vjerodajnicu: Evo ljudi, vidite ovo je moja zastupnička vjerodajnica, pročitajte ju pa se sami osvjedočite da vam rekoah istinu. Sad je nastalo vijećanje, tko će čitati. Konačno zaključiste, neka dođe Tito Ožegović neka on pročita i poslaše izaslanstvo po njega u Sv. Ivan. Ne prođe ni četvrt sata i eto gosp. Ožegovića, koji je odmah prepoznao moga muža i srdačno ga pozdravljao i rukom i šeširom. Međutim su se izbornici i malo otriježnili, a kad im je g. Ožegović razložio kako su se prenaglili protiv g. Kumičića, nisu se mogli snaći kako da svoju pogrešku izprave. U prvoj navali na konje potrgali su uzde, i stali tražiti po džepovima špagu da potrgane dijelove nekako zauzljaju, da uzmognemo nastaviti put. Cijeli taj intermeo trajao je skoro dva sata, i već se namakla noć kad smo stigli u Zagreb.

Varaždinska izborna pobjeda makar bila još kako sjajna, eto skoro je moga muža i mene stajala života.

Ban Khuen nije htio da jedan njegov neposlušni činovnik bude čak i narodni zastupnik, i moj muž bude pozvan pred odjelnog predstojnika za Bogoštolje i Nastavu g. Ivana Vončinu, koji mu namrgođena lica reče: Čuo sam o vama ružne stvari, nedolične za odgojitelja povjerene mu mladeži. Vi ste noćnik, kartaš, zato vas za kaznu premještam u Osijek. Moj muž mu odgovori: Vašem nalogu g. odjelni predstojniče ja se pokoriti ne ću. Vi dobro znate da ja nisam ni noćnik ni kartaš, ali vama smeta što sam ja starčevićanac. Ja svoje uvjerenje ne mijenjam, i volim se odreći službe nego li dopustiti da ogriješim svoju dušu radom protiv svoga uvjerenja. Nato će g. odjelni predstojnik: Dajem vam dopust pol godine, da se promislite. Kumičić odgovara: Meni ne treba rok za promišljanja. Prisegao sam, da ću kao činovnik svoju službu vršiti savjesno, a svoju dušu nisam dao u zakup nikomu. I time je svršila njegova služba na velikoj realci u Zagrebu. Još i sada, makar već pritisnuti godinama, gdje koji njegovi đaci rado spominju ime svoga dobroga učitelja iz čijih ustiju nisu nikada čuli psovku niti koju nedoličnu riječ.

Kroz borbe započeo je moj bračni život. To me nije ni najmanje iznenadilo, jer me još prije zaruka moj muž na sve.....¹⁶

¹⁶ Ovdje se tekst prekida. Eugen Kumičić, ml. ne zna je li babila uopće napisala »do kraja« svoje Uspomene. E. Kumičić je tijekom 1944. g. radio u Državnoj radnoj službi, a bio je na »crti« Donji Lapac-Srb-Drniš. Sjeća se da je baka već od 1944. g. pobolijevala, ali su uvijek uz krevet na ormariću bili olovka i papir, uvijek je nešto bilježila. Umrula je 22. veljače 1945. godine.

SUMMARY

REMEMBRANCES OF MARIJA KUMIČIĆ

The work presents the memoirs of Marija Kumičić, neé Maršić (1863–1945). Her remembrances dealt with her childhood in Varaždin, where she met her future husband Eugen Kumičić, a famous Croatian novelist. In the introduction, editor Lucija Benyovsky described the influence of Marija Kumičić in Croatian society, especially her contribution to the development of women's organizations.